

Parka, Swietłana / Jakuszew, Aleksander

Stopnie naukowe w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim (1869-1915)

Rozprawy z Dziejów Oświaty 39, 129-146

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SWIETŁANA PARKA

Współpraca – prof. Aleksander Jakuszew

STOPNIE NAUKOWE
W CESARSKIM UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM (1869-1915)

Zainteresowanie tematem autorka zawdzięcza profesorowi Aleksandrowi Jakuszewowi, który jest autorem długoterminowego programu badawczego „Historia stopni naukowych w Rosji: XVIII st. -1918 r.”. Program ten jest realizowany w ramach studium doktoranckiego ze specjalnością naukową „historia nauki i techniki”, otwartego na Uniwersytecie w Stawropolu w roku 1995. Kilku doktorantów pracuje obecnie pod kierunkiem prof. Jakuszewa nad problemem kształcenia naukowego na uniwersytetach w Rosji i Europie. Autorka od czterech lat zajmuje się tematem nadawania stopni naukowych na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1816-1915, prowadząc badania źródeł archiwalnych, uniwersyteckich, informacji zawartej w czasopiśmie i sądzi, że rezultaty tych badań mogą być przydatne naukowcom, studentom i wszystkim zainteresowanym historią Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Od roku 1869 przez 46 lat istniał w Warszawie Cesarski Uniwersytet z rosyjskim językiem wykładowym, włączony do rosyjskiego systemu kształcenia uniwersyteckiego. Ten okres historii Uniwersytetu Warszawskiego jest najmniej zbadany przez historyków polskich. Uzasadnienie tego faktu przedstawia profesor Ireneusz Ichnatowicz następująco:

„W przeciwieństwie do Królewskiego Uniwersytetu sprzed powstania listopadowego i w przeciwieństwie do Szkoły Głównej, Uniwersytet Cesarski traktowany był jako organizm obcy, jako element zaborczej i wrogiej maszyny państwowej, dlatego też w latach niepodległości nie zachęcał badaczy polskich do zajęcia się gruntowną monografią tego okresu uczelni. Dla Rosjan-urzędników Uniwersytet był obiektem pilnej uwagi, ci wszakże nie pisywali monografii. Dla Rosjan-profesorów, uczonych był przeważnie miejscem krótkotrwałego pobytu, wybranym zwykle z konieczności lub przyczyn finansowych”¹.

Status uniwersytetu uprawniał uczelnię warszawską do nadawania stopni naukowych. Historia systemu nadawania stopni naukowych oraz zasady funkcjonowania systemu kształcenia kadry naukowo-dydaktycznej stanowią nieodłączną część historii każdego uniwersytetu.

¹ „Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816-1915” pod red. S. Kieniewicza, Warszawa, 1981, s. 378-379.

Kształceniem naukowym w Cesarskim Uniwersytecie interesowało się niewiele badaczy. O ogólnych zasadach nadawania stopni naukowych w latach 1869-1899 pisał I. Ihnatowicz w jednym z rozdziałów wspomnianej pracy. Przedstawiony w tej publikacji materiał statystyczny opracowany został na podstawie „Warszawskich Uniwersyteckich Izwiestij” i dotyczy okresu do roku 1900.

Wśród rosyjskich historyków w ostatnich latach znacznie wzrosło zainteresowanie procesem kształcenia kadr naukowych. Jest to związane z realizacją programu federalnego „Uniwersytety Rosji” (1992-1997) oraz długoterminowego kompleksowego programu pt. „Historia stopni naukowych w Rosji: XVIII stulecie – 1918 r.”. Badania w tej dziedzinie zapoczątkował w latach 30-tych XX stulecia wybitny rosyjski bibliograf i historyk Grigorij Kriczewski. Do niego należą słowa: „Historia stopni naukowych czeka na swoich badaczy”². Efektem jego 50-letniej pracy są obszernie materiały, dotyczące rozpraw magisterskich i doktorskich na uniwersytetach rosyjskich i europejskich. Obiektem jego zainteresowania była również działalność naukowo-kwalifikacyjna w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Materiały Kriczewskiego na temat Uniwersytetu Warszawskiego zostały uzupełnione przez autorkę i po raz pierwszy przedstawione w niniejszej publikacji.

Badaniami procesu kształcenia kadry naukowej zajmują się obecnie w Rosji tacy badaczy, jak E. Sobolewa, K. Gałkin, A. Iwanow, A. Jakuszew i inni. W lutym 1998 r. w Moskwie odbyła się konferencja naukowa „Historia stopni naukowych w Rosji i Europie Zachodniej (XII-XX stulecie)”. W ostatnich latach pojawiły się prace naukowo-biograficzne o wybitnych uczonych, związanych z Cesarskim Uniwersytetem Warszawskim, m.in. o Borysie Grekowie, Georgii Wulfie, Józefie Perwolfie.

Przekształcenie Szkoły Głównej Warszawskiej w Cesarski Uniwersytet Warszawski zmieniło podstawy prawne funkcjonowania uczelni i język wykładowy. System nauczania na Uniwersytecie Warszawskim został dostosowany do systemu kształcenia w Rosji. Pojawiły się nowe terminy oznaczające stopnie naukowe: „student rzeczywisty”, „kandydat”. Zmieniły się zasady uzyskania stopni magistra i doktora.

Próby unifikacji systemu nadawania stopni naukowych w Królestwie Polskim z systemem rosyjskim podejmowano już w 1865 roku, lecz profesorowie Szkoły Głównej energicznie sprzeciwiali się temu, uznając nadawane w rosyjskich uniwersytetach stopnie naukowe „rzeczywistego studenta” i „kandydata” za niewłaściwe, bo niezgodne z rzeczywistością i wprowadzające w błąd. W uzasadnieniu do projektu o stopniach naukowych w Szkole Głównej profesorowie tej uczelni zauważyli, że studenci w Rosji otrzymywali godność „rzeczywistych” właśnie wtedy, gdy przestawali być studentami, a uzyskanie po dalszym egzaminie i przedstawieniu rozprawy stopnia kandydata oznaczało dosłownie, że „dopiero zamierzają o coś się starać, że są kandydatami do czegoś, ale nie, że chlubnie zakończyli wykształcenie akademickie”³.

² A. E. Iwanow, *Uczonyje stiepeni w Rossijskoj impierii. XVIII w. -1917 r.*, Moskwa, 1994, s. 4.

³ W. Sobociński, *Wydział Prawa w Uniwersytecie Warszawskim i Szkole Głównej.*, B. Leśnodorski, W. Sobociński, J. Sawicki, *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa, 1963, s. 130

Pierwsze stopnie magistra w zreformowanej uczelni nadano w roku 1870 jej absolwentom jeszcze według Ustawy Szkoły Głównej. Na Wydziale Historyczno-Filologicznym byłej Szkoły Głównej dyplom magistra otrzymało 20 osób⁴. Na Wydziale Fizyczno-Matematycznym magisterium otrzymało 41 osób, a na Wydziale Prawa 163 osoby⁵. Po zamknięciu Szkoły Głównej do nowo otwartego Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego przeszło 860 studentów, w tym 194 na Wydział Fizyczno-Matematyczny. Wśród nich ukończyło Uniwersytet ze stopniem studenta rzeczywistego 41 osób i ze stopniem kandydata 45 osób⁶. Na wydziale Historyczno-Filologicznym uzyskało stopnie 38 byłych studentów Szkoły Głównej (10 kandydatów i 28 studentów rzeczywistych)⁷.

Największym problemem dla byłych studentów Szkoły Głównej, kontynuujących naukę w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, była konieczność kształcenia się w języku rosyjskim. Jeden ze studentów Szkoły Głównej E. Jankowski tak wspomina ten okres: „... My, studenci III roku, byliśmy zaskoczeni tymi zmianami, choć jeszcze przez parę lat w nowym uniwersytecie panował duch Szkoły Głównej(...). Tym nie mniej ten cudzy strój, w który była ubrana nauka polska, nieprzyjemnie nas denerwował. To powodowało zaśmieszenie naszego języka, ponieważ zaczęliśmy używać rusycyzmów. Postanowiliśmy wtedy, że za każdy rusycyzm w mówieniu studenci będą wpłacać 2 grosze na biednych. Każdy pielęgnował swoją mowę ojczystą, a nasz patriotyzm pomagał nam w pilności i pracowitości”⁸.

Problem ten dotyczył również i Polaków-profesorów, zmuszonych do wykładania w języku rosyjskim oraz do uzyskania wyższych stopni naukowych na uniwersytetach Imperium. „Wśród nich było wielu wspaniałych uczonych i ich wykładów słuchało się z wielkim zainteresowaniem, lecz w jakim języku oni się wypowiadali! Jako Rosjanin musiałem z bólem i żalem słuchać, jak ci ludzie zmuszeni byli wyrażać swoje piękne myśli w tak potwornej formie” – wspominał ten okres G. Wulf⁹.

Zasady przyznawania stopni naukowych w uniwersytetach Imperium Rosyjskiego w drugiej połowie XIX wieku regulował Dekret ustroju uniwersytetów w Rosji, podpisany przez Aleksandra II 18 czerwca 1863 roku i uznawany za najbardziej postępowy w historii rosyjskiego szkolnictwa wyższego XIX wieku¹⁰. Od dnia 4 stycznia 1864 roku wprowadzone zostały nowe przepisy, do-

⁴ O wydawcze dyplomów na stopień magistra istoriko-filologicznych nauk b. Głównaj Szkoły., APW, Uniwersytet Warszawski, sygn. 118.

⁵ T. Wierzbowski, *Ukazatel k' Warszawskim Uniwersyteckim Izwiestijam*, Warszawa, 1900, s. 267-270.

⁶ S. Dobrzucki, *Wydział Matematyczno-Fizyczny Szkoły Głównej Warszawskiej*, Wrocław 1971, s. 126-132.

⁷ T. Wierzbowski, *Ukazatel k' Warszawskim*, *ibidem*, s. 271-316.

⁸ E. Jankowski, *Ze wspomnień o Szkole Głównej*, „Czas” 1915 nr 602 s. 2,

⁹ G. W. Wulf, *Poslednije miesiacy w Warszawskom uniwersitetie*, „Golos minuwszego”, 1915 nr 12, s. 191. W. G. Wulf – wychowanek i profesor Uniwersytetu Warszawskiego ukończył gimnazjum w Radomiu i dobrze znał język polski (przyp. S.P).

¹⁰ *Ustaw Impiarskich Rossijskich Uniwersitetow* 18 czerwca 1863 g., „Sbornik postanowlenij po Ministerstwu Narodnego Prosweszczenia” 1855-1864, Sankt-Petersburg, 1865, t.3. s. 923-959.

tyczące zasad przyznawania stopni naukowych¹¹. Zlikwidowano egzamin doktorski, odstrasżający wielu ubiegających się o ten stopień¹². Zrezygnowano również z konieczności zatwierdzania stopni naukowych na szczeblu ministerialnym. Nowe zasady pozwalały na zastąpienie rozprawy doktorskiej, napisanej specjalnie w celu uzyskania stopnia doktora, innym samodzielnym opracowaniem naukowym. Rozprawy magisterskie i doktorskie były odtąd bardziej wnikliwie studiowane przez recenzentów wyznaczanych przez rady wydziałów, zobowiązanych do przedstawienia opinii w terminie nie przekraczającym sześciu miesięcy. Wyznaczano co najmniej dwóch recenzentów.

Przepisy z 1864 roku określiły 39 specjalności naukowych dla magistrów i doktorów: 10 na Wydziale Historyczno-Filologicznym, po 11 na Wydziale Fizyczno-Matematycznym i 11 na Wydziale Języków Wschodnich, 7 na Wydziale Prawa. Odpowiednio dla każdej specjalności naukowej były wyznaczone przedmioty główne i dodatkowe, z których ubiegający się o stopień musieli zdać egzaminy.

Specjalności naukowe, w których można było otrzymywać stopnie naukowe magistrów i doktorów odpowiadały katedrom wydziałów¹³. Jak pisze G. Kriczewski, te zasady były odmienne od sposobu promowania na stopnie w Europie Zachodniej, gdzie nadawano je według wydziałów: „W tym znaczeniu uniwersytety w Rosji były w korzystniejszej sytuacji, ponieważ rosnąca dyferencjacja specjalności naukowych sprzyjała szybkiemu przegrupowaniu katedr, potrzebnemu dla doskonalenia systemu uniwersyteckiego nauczania oraz dawała możliwość uwzględnienia zapotrzebowania na kadry naukowe”¹⁴.

Po reformie uniwersyteckiej proces nadawania stopni naukowych wyglądał następująco: tytuł „studenta rzeczywistego” nie był uznawany za stopień naukowy, lecz świadczył o zakończeniu uniwersyteckiego wykształcenia. Otrzymywali go absolwenci uniwersytetu po wysłuchaniu pełnego kursu nauk i uzyskaniu średniej oceny za zdane egzaminy między 3,5 a 4,5. Średnia ocen powyżej 4,5 dawała prawo do uzyskania stopnia kandydata. W określonym terminie należało jednak złożyć rozprawę kandydacką. Jeżeli rozprawa kandydacka nie została złożona lub nie uzyskała pozytywnej opinii to absolwent automatycznie otrzymywał dyplom „studenta rzeczywistego”. Dla uzyskania stopnia kandydata należało przedstawić napisaną odręcznie rozprawę, która następnie była opiniowana przez jednego z profesorów odpowiedniej katedry. Na podstawie tej opinii oraz kolokwium, prowadzonego pod przewodnictwem dziekana, Rada Wydziału podejmowała decyzję o przyznaniu stopnia kandydata. Rada Uniwersytetu ostatecznie zatwierdzała tę decyzję.

¹¹ *Поłożение об испытаніях на званіе действительного студента и на ученье степені, 4.01.1864 г.* „Сборник распоряженій по Министерству Народного Просвещения”. Санкт-Петербург, т. 3, 1867, s. 636-643.

¹² Magistr, starajuszczyjsia o stiepien doktora, nie budiet poddawany nowym ekzamenam, „Сборник распоряженій. *ibidem* s. 642.

¹³ Tabele przedmiotów według specjalności naukowych przedstawia E. Sobolewa *Organizacja nauki w porieformiennoј Rossii*, Leningrad, 1983, s. 243-249.

¹⁴ G. Kriczewskij, *Uczonyie stiepieni w uniwersitetach doriewolucionnoј Rossii*, „Istorija SSSR”, 1985, nr 2, s.144.

Kryterium wymagań w stosunku do rozpraw, napisanych w celu uzyskania stopni naukowych na uniwersytetach rosyjskich w połowie XIX stulecia, wyrażała wypowiedź M. P. Pogodina: „Kandydat powinien znać statystykę nauki, magister – jej historię, a doktor – krytykę. Na takie kategorie należy dzielić rozprawy naukowe”¹⁵.

Dalsze zmiany w przepisach nastąpiły w 1884 roku, kiedy w życie weszła nowa ustawa uniwersytetów Imperium Rosyjskiego¹⁶. Wówczas w uniwersytetach rosyjskich zrezygnowano ze stopnia kandydata, wprowadzając w miejsce „studenta rzeczywistego” i „kandydata” dyplomy I i II stopnia. Jednakże uniwersytety w Warszawie, Dorpacie i Tomsku, mające odrębne ustawy, nadal nadawały ten stopień.

Dla uzyskania stopnia magistra ubiegający się musiał posiadać stopień kandydata, zdać egzaminy magisterskie oraz publicznie obronić rozprawę na posiedzeniu Wydziału. Na podstawie magisterium można było ubiegać się o stopień doktora po przedstawieniu rozprawy doktorskiej i jej publicznej obronie. Praca ta powinna być „zawierać samodzielne studium jakiegoś zagadnienia naukowego”. Rozprawa doktorska mogła być pogłębieniem badań, przedstawionych w rozprawie magisterskiej, lecz nie jej powtórzeniem. Prace magisterskie i doktorskie należało przedstawić w formie drukowanej. Konieczne było przedstawienie też rozprawy nie więcej niż na czterech stronach. Koszt publikacji pokrywał sam autor, a nakład wynosił około stu egzemplarzy.

W Ustawie Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, podpisanej przez Aleksandra II 8 czerwca 1869 r. warunki uzyskania stopni naukowych określały paragrafy 110-117. Ustawa przewidywała utworzenie 47 katedr na 4 wydziałach. Stopnie naukowe musiały być uzyskiwane w określonej kolejności (kandydat, magister, doktor) i w określonym czasie. Według paragrafu 113 ustawy, o stopień magistra i doktora można się było ubiegać po upływie roku od czasu uzyskania stopnia kandydata i magistra¹⁷.

Natomiast zasady egzaminowania kandydatów do uzyskania stopni naukowych określały Przepisy o egzaminach studentów Imperatorskiego Warszawskiego Uniwersytetu, zatwierdzone na posiedzeniu Rady Uniwersytetu 28 listopada 1869 roku¹⁸. Według tych Przepisów dla uzyskania stopnia kandydata należało przedstawić rozprawę nie później niż do 1 marca następnego roku akademickiego. Od napisania rozprawy kandydackiej zwalniani byli studenci, zaszczytzeni medalem lub pochlebną wzmianką za napisanie rozprawy konkursowej¹⁹.

W roku 1877 specjalna komisja, składająca się z dziekanów i sekretarzy wydziałów Uniwersytetu zmieniła ten punkt przepisów o egzaminach, dodając:

¹⁵ M. P. Pogodin, *Disput G. Gładkowa o disputach diesiatilemiej dawnosti*. „Zurnal Ministerstwa Narodnego Proswieszczenia”, 1856, nr 2, otd. 3, s. 40.

¹⁶ *Ustaw Impieratorskich Rossijskich Uniwersitetow, 23 awgusta 1884 goda*, „Sbornik postanowlenij po Ministerstwu Narodnego Proswieszczenija”, 1893, t. 9, s. 980-1026.

¹⁷ *Ustaw Impieratorskiego Warszawskiego Uniwersiteta*, „Sbornik postanowlenij po Ministerstwu Narodnego Proswieszczenija”, 1871, t. 4, s. 1297-1298.

¹⁸ *Prawila ob ispytaniach studentow Impieratorskiego Warszawskiego Uniwiersitietu*, „Warszawskie Uniwiersitetskije Izwiestija” 1870, nr 1 s 80-85.

¹⁹ *Ibidem*, Uzupelnienie paragrafu 22.

„Rozprawy te muszą być napisane z głównych przedmiotów danego wydziału lub sekcji”²⁰. Zdarzały się przypadki, gdy rozprawa konkursowa była napisana z przedmiotu wykładowanego na innym wydziale. W roku 1874 Wiktor Gausbrand otrzymał stopień kandydata na Wydziale Prawa za rozprawę konkursową „Psychologiczna analiza uwagi” uzyskawszy pochlebnyą wzmiankę²¹. Student III roku Wydziału Matematyczno-Fizycznego Henryk Merczyng w roku 1880 otrzymał złoty medal za rozprawę konkursową z przedmiotu „historia powszechna” na temat „Rządy Cesarza Tyberiusza”²².

Przepisy o egzaminach nie odpowiadały istotnym potrzebom Uniwersytetu Warszawskiego. Dlatego, pod koniec XIX stulecia, rozpoczęto poważne prace nad sprecyzowaniem zasad egzaminacyjnych dla uzyskania wyższych stopni naukowych – magistra i doktora. Rektor uniwersytetu zwrócił się z prośbą do rektorów innych uniwersytetów Imperium o przysłanie obowiązujących w danej uczelni przepisów o egzaminach na wyższe stopnie naukowe. W odpowiedzi przepisy takie wysłał tylko Uniwersytet w Dorpacie, zaś pozostałe uniwersytety odpowiedziały, że prowadzą egzaminy na podstawie przepisów z 1864 roku²³.

Debaty dotyczące nowych przepisów egzaminacyjnych rozpoczęły się na wydziałach uniwersytetu. W rezultacie Wydział Fizyczno-Matematyczny przedstawił projekt tabeli egzaminów na stopień magistra, który zawierał 13 specjalności naukowych. Wskazany został dla każdej specjalności wykaz przedmiotów głównych i uzupełniających²⁴. Wydział Prawa wprowadził nową specjalność naukową dla magistrów i doktorów – „historia prawa rosyjskiego”. Wydział Historyczno-Filologiczny rozszerzył listę uzupełniających przedmiotów egzaminacyjnych dla magistrów filologii słowiańskiej, wprowadzając egzamin z języka cerkiewno-słowiańskiego. Jednocześnie dziekan Wydziału Historyczno-Filologicznego podkreślił, iż rozprawy magisterskie i doktorskie na wydziale zdarzają się bardzo rzadko, dlatego wydział nie wyrobił sobie opinii na temat potrzebnych zmian w paragrafach 21, 25 i 26 przepisów o egzaminach²⁵.

Wszystkie wydziały zabiegały o możliwość nadawania stopnia doktora ubiegającym się o stopień magistra wybitnym naukowcom oraz o wprowadzenie tytułu doktora *honoris causa*, co miało miejsce w innych uniwersytetach rosyjskich. Jednak w praktyce w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim takich przypadków nie odnotowano.

Nowe przepisy o stopniach naukowych zostały zaakceptowane na posiedzeniu Rady Uniwersytetu 27 kwietnia 1900 roku. Rada zostawiła dotychczas-

²⁰ *Izmienienije prawit ob ekzamenach*, APW, Uniwersytet Warszawskij, sygn.93, s. 77-82.

²¹ *Doniesienia fakultetów Uniwersytetu Warszawskiego*, „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestija” 1875, nr 2.

²² *Ibidem*, 1881 nr 5.

²³ *Korespondencja rektora UW z rektorami innych uniwersytetów rosyjskich w latach 1895-96*. APW, Uniwersytet Warszawski, sygn. 90, s. 45.

²⁴ Tabela przedmiotów Wydziału Fizyczno-Matematycznego przedstawiona na posiedzeniu Rady Uniwersytetu dnia 19.05.1900 r. „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestija”, 1901, nr 6 s. 38-40. W efekcie końcowym propozycje tych zmian nie zostały zatwierdzone przez nadrzędne instytucje oświatowe. (S.P)

²⁵ APW, Uniwersytet Warszawski, sygn. 90, s. 87.

sowe stopnie studenta rzeczywistego, kandydata, magistra i doktora z uzupełnieniem propozycji Wydziału Fizyczno-Matematycznego dotyczących paragrafu 15: dla otrzymania dyplomu „studenta rzeczywistego” należy zaliczyć egzaminy, uzyskując średnią ocen nie mniej niż 3,5; dla uzyskania stopnia kandydata średnia z głównych przedmiotów powinna wynosić 4,5, zaś uzupełniających nie mniej niż 3,0. Przy otrzymaniu oceny „2” z któregoś egzaminu student nie może otrzymać stopnia studenta rzeczywistego i kandydata.²⁶

Proces kształcenia naukowego w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim w większości był regulowany „odgórnie”, to znaczy za pomocą ministerialnych rozporządzeń²⁷. Istotne znaczenie miało rozporządzenie Ministra Oświecenia Publicznego, z 30 czerwca 1873 r. o dopuszczeniu do obrony prac na wyższe stopnie naukowe w Uniwersytecie Warszawskim tylko tych osób, które zaliczyły egzamin w tym uniwersytecie. Na odstępiania od tego rozporządzenia należało uzyskać specjalne zezwolenie Ministerstwa Oświecenia Publicznego. Na przykład, Mikołaj Czyżow ubiegający się o stopień magistra na Wydziale Prawa w 1881 zaliczył egzamin magisterski w Uniwersytecie w Kijowie²⁸. Ubiegający się o stopień magistra na Wydziale Historyczno-Filologicznym Włodzimierz Kaczanowski zaliczył egzamin magisterski na Uniwersytecie w Sankt-Petersburgu²⁹. Czyżow i Kaczanowski zostali dopuszczeni do obrony pracy magisterskiej za specjalnym pozwoleniem ministra. Przepis ten był niewygodny, ponieważ ograniczał i bez tego mały procent ubiegających się o wyższe stopnie naukowe w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim. Dlatego 28 lutego 1902 r. to rozporządzenie zostało przez ministra odwołane³⁰.

Jednym z ważnych źródeł informacji o kształceniu naukowym w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim są „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestia”, które zawierają materiał statystyczny, dotyczący nadanych stopni naukowych, publikacje rozpraw naukowych oraz opinie recenzentów o tych rozprawach. Decyzje o publikowaniu rozpraw naukowych podejmowała Rada Uniwersytetu na swoich posiedzeniach określając również nakład i źródło finansowania (najczęściej ze specjalnych funduszy uniwersyteckich przeznaczonych na ten cel). Pierwszą rozprawą opublikowaną w „Warszawskich Uniwersyteckich Izwiestjach” w 1870 roku była rozprawa magisterska byłego studenta Szkoły Głównej Adama Antoniego Kryńskiego „O nosowych zwukach sławiańskich języków” oceniona stopniem „bardzo zadowolającym”. Najczęściej były publikowane w „Izwiestjach” konkursowe i kandydackie rozprawy studentów oraz opinie profesorów o tych rozprawach. Natomiast z rozpraw na wyższe stopnie naukowe w całości była opublikowana jedynie

²⁶ *Protokoły zasiedań Sowietu Uniwersytetu za rok 1900* s. 25-27, „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestia”, 1901.

²⁷ Zob. „Cyrkulary po Warszawskomu uczebnemu okręgu”.

²⁸ „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestia”, 1882, nr 1.

²⁹ *Ibidem*, 1883, nr 6.

³⁰ *Sbornik rasporiaženij po Ministerstwu narodnogo proswieščenia, 1901-1903*, Sankt-Petersburg, t. 15, s. 779.

rozprawa magisterska Teodora Wierzbowskiego³¹ oraz kilka rozpraw doktorów medycyny. W „Izwestiach” znajdziemy również wystąpienie Sergieja Wiechowa podczas obrony jego rozprawy magisterskiej³², cztery recenzje dotyczące rozpraw magisterskich oraz kilkanaście recenzji dotyczących rozpraw doktorów medycyny.

Tekst rozpraw naukowych można znaleźć w materiałach archiwalnych. Autorka zbadała ponad 70 jednostek archiwalnych, znajdujących się w Archiwum Państwowym m. st. Warszawy w zespole „Uniwersytet Warszawski”. W materiałach archiwalnych zachowało się kilka prac kandydackich, napisanych w latach 1901-1915³³. Z analizy tych prac i opinii recenzentów wynika, że większą uwagę przywiązywano do umiejętności posługiwania się językiem rosyjskim, niż do wartości naukowych. Przykładem może być kandydacka rozprawa Stanisława Urbanowskiego, zatytułowana „Historia ograniczonej swobody myśli i słowa w Polsce w XVI stuleciu”, która została bezlitośnie skrytykowana przez prof. Mikołaja Karejewa nie za merytoryczne, lecz za stylistyczne i ortograficzne błędy. Lektor A. Michajłow dodał: „Gorzej pisać po rosyjsku, tym bardziej będąc studentem filologii, już nie można”³⁴. Pracę Urbanowskiego autorka ocenia jako bardzo interesującą pod względem merytorycznym.

Materiały archiwalne dostarczają wiele informacji, dotyczących statystyki i zasad nadawania stopni naukowych na Uniwersytecie Warszawskim (Aneks 1). Ciekawe informacje na temat uzyskania stopni naukowych na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1869-1915 możemy uzyskać z gazet i czasopism tamtego okresu, takich jak „Kurier Warszawski”, „Słowo”, „Czas”, „Przegląd Tygodniowy”, „Kurier Polski”, „Warszawskij Dniownik” i innych³⁵. Najczęściej są to krótkie wzmianki informujące o doktoryzacji lub obronie pracy magisterskiej. Niekiedy z wydawnictw tamtego okresu można dowiedzieć się nieco więcej na temat obrony tych prac. Na przykład na obronie pracy magisterskiej Włodzimierza Kaczanowskiego w 1883 roku, zatytułowanej „O niewydanym dubrownickim poecie Glegowiczu” dowiadujemy się, że recenzent prof. Wikentij Maksuszew dowiódł magistrantowi „nierozumienie języka włoskiego, którym się też w swej pracy posługuje”. Profesor Antonij Budziłowicz prosił magistranta o przetłumaczenie jednego z wykorzystanych w rozprawie cytatów, lecz W. Kaczanowski nie sprostował temu zadaniu. Magistrantowi zarzucił brak znajomości języka łacińskiego również prof. Karol Tress. Ostatecznie stopień magisterski został Kaczanowskiemu przyznany³⁶. „Przegląd Tygodniowy” informuje o otrzymaniu stopnia doktora nauk społecznych przez Edwarda Trzecińskiego po

³¹ „Warszawskie Uniwersyteckie Izwestia”, 1884, nr 8, 1885, nr 6-9, 1886, nr 1-4, 1888, nr 3, s. 1-12.

³² *Wystąpienie S. Wiechowa podczas obrony pracy magisterskiej*, *Ibidem*, 1888, nr 3, s. 1-12.

³³ APW, Uniwersytet Warszawski, sygn. 441-446.

³⁴ Praca kandydacka S. Urbanowskiego, „*Istoria ograniczenij swobody mysli i słowa w Polsce w XVII stolecii*”, APW, Uniwersytet Warszawski, sygn. 446.

³⁵ *Materiały bibliograficzne Uniwersytet Warszawski 1870-1917* znajdują się obecnie w opracowaniu w Sekcji Dokumentacji UW i zostały udostępnione autorce przez redaktorów Jadwigę Krajewską i Annę Bednarz.

³⁶ *Kronika miejscowa i prowincjonalna*, „Słowo” 1883 nr 24 s. 2.

obronie rozprawy „O rozwoju spółek polskich w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich”³⁷. W źródłach uniwersyteckich, ministerialnych i archiwalnych brak informacji o rozprawie Trzczińskiego.

Z analizy danych statystycznych dotyczących nadawania wyższych stopni naukowych w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim wynika, że w ciągu 46 lat jego istnienia odbyło się 97 doktoryzacji (w tym 81 na Wydziale Lekarskim), a 32 osoby uzyskały tytuł magistra³⁸. Aneks 2 zawiera katalog rozpraw naukowych Wydziałów Prawa, Historyczno-Filologicznego i Fizyczno-Matematycznego. Katalog rozpraw doktorów medycyny obecnie jest opracowywany przez autorkę.

Z 81 doktoryzacji, które odbyły się na Wydziale Lekarskim, udało się ustalić 72 tytuły rozpraw doktorskich. Na tym wydziale uzyskało stopnie również dwóch magistrów farmacji³⁹. Kilka osób na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego doktoryzowało się z weterynarii.

W polskich opracowaniach, dotyczących Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego dominuje opinia, że uczelnia ta nie miała istotnego znaczenia dla rozwoju nauki polskiej. Ludwik Zembrzuski pisze, że „...Polacy w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim w ogóle nie byli dopuszczani do egzaminów doktorskich nawet w razie zakwalifikowania rozpraw naukowych. Mogli się starać o doktoraty, ale w uniwersytetach w cesarstwie, gdzie im również czyniono trudności, o ile ktoś nie posiadał silnej protekcji”⁴⁰.

Autor tej wypowiedzi po części ma rację. W przedstawionym katalogu rozpraw magisterskich i doktorskich zaledwie kilka nazwisk wskazuje na polskie pochodzenie właściciela. Natomiast na Wydziale Lekarskim wśród osób, które uzyskały tytuł doktora medycyny większość stanowią Polacy oraz Żydzi.

I. Ihnatowicz zauważa, że „procent stopni naukowych nadanych Polakom proporcjonalnie nie odpowiada procentowi studentów Polaków, jedynie w przypadku kandydatów jest zbliżony”⁴¹. To zjawisko ma kilka przyczyn. Po pierwsze, Polacy niechętnie zdobywali kwalifikacje naukowe w uczelni rosyjskiej. Po drugie, władze oświatowe w Petersburgu nie były zainteresowane kształceniem naukowym innych narodowości, preferując na stanowiska profesorskie rodowitych Rosjan. Po trzecie, sytuacja polityczno-społeczna w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX oraz na początku XX wieku nie sprzyjała prowadzeniu wieloletnich badań naukowych. Wreszcie po roku 1908 Uniwersytet Warszawski został zdominowany przez absolwentów prawosławnych seminariów duchownych, którzy rzadko decydowali się na drogę naukową. Procent

³⁷ *Kronika powszechna*, „Przegląd Tygodniowy”, 1897, nr 6, s. 75.

³⁸ Zob. Aneks 1 niniejszego opracowania.

³⁹ Stopień magistra farmacji w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim uzyskali S. Kłosowski w 1880 r. i A. Bukowski w 1889 r. „Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestia”. Stopnie naukowe „magistra farmacji” i „magistra weterynarii” zostały wprowadzone na uczelniach medycznych w Rosji 18-30 grudnia 1845 roku.

⁴⁰ L. Zembrzuski, *Cesarski Uniwersytet Warszawski i jego Wydział Lekarski 1905-1915*, Warszawa, 1939, s. 19.

⁴¹ *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816-1915*, op. cit., s. 490.

osób, uzyskujących w tym okresie wyższe stopnie naukowe w innych uniwersytetach imperium również nie jest zbyt wysoki⁴².

W rosyjskich opracowaniach często podkreślano wyższość stopni naukowych rosyjskich uniwersytetów w porównaniu z uniwersytetami zagranicznymi. Pogląd ten spotykał się wielokrotnie z krytyką również ze strony profesorów uniwersytetów rosyjskich. Krytykowano m.in. sztywną kolejność uzyskiwania stopni oraz zamknięcie uniwersytetów rosyjskich dla doktorów i magistrów zagranicznych uniwersytetów. W historii Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego odnotowano jedyny przypadek uzyskania stopnia magistra przez doktora uniwersytetu zagranicznego: w roku 1904 stopień magistra botaniki uzyskał Włodzimierz Lepioszkin, doktor filozofii Uniwersytetu w Zurichu, przy czym ubiegający się o stopień magistra musiał uzyskać „wysoczajsze” pozwolenie⁴³.

Wydaje się, że bez względu na istnienie szeregu negatywnych punktów w systemie kształcenia naukowego w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim nie należy jednak całkowicie pomniejszać roli Uniwersytetu w historii nauki polskiej. Cesarski Uniwersytet Warszawski wykształcił licznych profesorów, którzy zajęli katedry w Warszawie, Krakowie, Lwowie oraz w innych uniwersytetach i wyższych uczelniach. Historia tego okresu działalności Uniwersytetu Warszawskiego jest ciekawa i wciąż niedostatecznie zbadana. Autorka wyraża nadzieję, że w niedługim czasie powstaną kolejne opracowania dotyczące działalności naukowo-kwalifikacyjnej na Uniwersytecie Warszawskim, tym bardziej, że opracowania takie posiadają inne uniwersytety rosyjskie i europejskie.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostały niektóre aspekty uzyskiwania stopni naukowych w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim bez omówienia systemu przygotowania absolwentów uniwersytetu do uzyskania wyższych stopni naukowych, tzw. „stypendystów profesorskich”, co stanowi osobne zagadnienie.

Autorka pragnie wyrazić podziękowania prof. Kalinie Bartnickiej za interesującą dyskusję i uwagi w trakcie pracy nad artykułem oraz redaktorom Jadwidze Krajewskiej i Annie Bednarz za udostępnienie materiałów bibliograficznych.

⁴² Zob. *Statisticzeskije swiedenija o prisużdenii uczonych stiepieniej i zwanij. Wsiepoddannijszyje otczoty Ministra Narodnogo Prosweszczienia 1831-1913, Sankt-Petersburg, 1833-1916.*

⁴³ *Cyrkulary po Warszawskomu Uczebnomu Okrugu, 1902, nr 7, s. 272.*

Aneks 1

**Stopnie naukowe nadane w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim
(1870-1915)**

Rok	Doktor	Doktor medycyny	Magister	Kandydat	Student rzeczywisty
1870	-	-	-	3	49
1871	-	1	-	43	61
1872	-	-	-	45	42
1873	-	2	1	42	25
1874	-	1	1	30	26
1875	1	1	2	36	33
1876	-	2	1	36	34
1877	1	-	2	35	31
1878	2	-	-	19	16
1879	-	3	-	21	8
1880	-	3	-	25	23
1881	-	2	2	22	20
1882	-	2	-	33	23
1883	-	6	1	30	24
1884	-	2	-	21	35
1885	-	2	-	43	75
1886	-	2	1	29	61
1887	-	-	-	31	74
1888	1	2	1	30	83
1889	-	4	1	34	95
1890	2	3	-	23	84
1891	1	4	2	31	94
1892	-	2	2	39	88
1893	-	4	-	19	76
1894	-	2	-	26	61
1895	1	2	-	27	74
1896	-	2	-	26	69
1897	1	5	-	28	41
1898	1	5	2	33	50
1899	-	1	-	31	80
1900	-	1	1	28	77
1901	-	7	-	37	104
1902	-	1	-	41	88
1903	1	3	1	27	103
1904	-	-	3	26	92
1905	1	2	-	25	39
1906	-	-	-	1	7
1907	-	-	-	2	16
1908	-	-	-	-	3
1909	-	1	2	-	1
1910	1	-	1	1	12
1911	-	-	2	-	-
1912	1	-	2	46	103
1913	1	-	-	41	108
1914	b.d.	1	1	15	11
1915	b.d.	b.d.	b.d.	14	17
1916	b.d.	b.d.	b.d.	2	10
Razem	16	81	32	1197	2346

Wyjaśnienia do aneksu 1:

Myślnik oznacza, że stopnie naukowe nie były nadawane. Skrót b.d. oznacza brak danych. Tabela przedstawia statystykę nadanych stopni naukowych w poszczególnych latach działalności Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Dane statystyczne, dotyczące stopni kandydata i studenta rzeczywistego w latach 1870-1913, zostały opracowane na podstawie następujących źródeł informacji:

1. Godiczyj Akt Impieratorskiego Warszawskiego Uniwersiteta (1870-1913)
2. Kratkij otczot o sostojanii i diejatielnosti Impieratorskiego Warszawskiego Uniwersiteta (1905/1906, 1913-1914)
3. Wsiepoddanniejszyje otczoty Ministra Narodnego Proswieszczenia (1813-1913), Sankt-Petersburg, 1833-1916.

Dane statystyczne dotyczące kandydatów i studentów rzeczywistych w latach 1914-1916 zostały opracowane przez autorkę na podstawie materiałów archiwalnych i dotyczą Wydziałów Historyczno-Filologicznego i Fizyczno-Matematycznego. Źródła informacji:

1. Wydacza dyplomow i swidietielstw istoriko-filologiczeskiego fakultieta (APW, UW, sygn. 782).
2. Wydacza dyplomow i swidietielstw fisiko-matiematiczeskiego fakultieta (APW, UW, sygn. 783).

Dane statystyczne dotyczące stopni magistra i doktora autorka opracowała na podstawie katalogu rozpraw magisterskich i doktorskich (Aneks 2). Statystykę stopni doktorów medycyny autorka uzyskała na podstawie Warszawskich Uniwersyteckich Wiadomości oraz materiałów archiwalnych:

1. Kniha wydaczii diplomow na uczonuje stiepieni i zwanija 1870-1912 (APW, UW, sygn. 114, 115, 116)
2. Ob ispytanijach na stiepien doktora miedycyny i liekaria (APW, UW, sygn. 122)

Autorka pragnie zwrócić uwagę, że podane w tabeli dane statystyczne mogą być niepełne ze względu na brak źródeł informacji dotyczących nadawania stopni naukowych w ostatnich latach działalności Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Zastanawia fakt, że znajdujące się w materiałach APW listy egzaminacyjne kandydatów na stopień doktora medycyny i lekarza (sygn. 506) zawierają 74 nazwiska osób, które zaliczyły egzaminy na stopień doktora medycyny. Jednak żadne z tych nazwisk nie figurują w informacjach, dotyczących nadanych stopni doktora medycyny. Być może osoby te po zaliczeniu egzaminów nie przedstawiły rozprawy doktorskiej, zadawalając się dyplomem lekarza lub doktoryzowały się na innych uczelniach. Możliwe, że część z nich została powołana do służby wojskowej.

W materiałach APW znajdujemy również informacje o zaliczeniu egzaminów magisterskich na Wydziale Fizyczno-Matematycznym przez kandydatów A. W. Martynowa, N. N. Stasiukiewicza i I. K. Sosnowskiego (APW, UW, sygn. 475). Informacja o otrzymaniu stopnia magistra przez te osoby nie została potwierdzona.

Występują rozbieżności między informacją statystyczną przedstawioną przez I. Ihnatowicza w pracy „Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816-1915” (tabela 19 s. 488) a materiałem statystycznym przedstawionym w opracowaniu. Nie ma możliwości porównania corocznych danych, ponieważ I. Ihnatowicz podaje statystykę za okres pięciu lat. W roku 1877 według Ihnatowicza wydano 16 dyplomów kandydackich (tamże s. 490). Autorka ustaliła, że stopień ten w 1877 roku uzyskały 33 osoby, przedstawiając rozprawy kandydackie w dwóch terminach – 1 marca oraz 15 października, co wynika ze sprawozdania działalności CUW za rok 1877 („Warszawskie Uniwersyteckie Izwiestija” 1878 nr 4 s. 23-27).

Aneks 2

**Katalog rozpraw magisterskich i doktorskich
Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego /1869-1915/**

Wydział Historyczno-Filologiczny

1. Zielenogorski Fiodor (1839-1908), magister filozofii – 23.10.1873,
„Nauczanie Arystotelesa o duszy w związku z teorią o niej Sokratesa i Platona”
(Uczenije Aristotielia o dusze w swiazi s uczeniem o niej Sokrata i Platona) – 85
stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
2. Smirnow Apollon (1838-1902), magister filozofii – 22.01.1974,
„Filozofia Berkeley’a” (Filosofija Bierkli) – 211 stron.
Recenzent – prof. Somow P.O.*
Uwaga*: Zielenogorski i Smirnow ukończyli Uniwersytet Kazański ze stopniem kan-
dydata i zostali oddelegowani do Warszawy w celu przygotowania ich do tytułu
profesorskiego.
3. Jakowlew Włodzimierz (1840-1896), magister filologii rosyjskiej – 8.06.1875,
„Starożytne kijowskie podania religijne” (Driewnikijewskije religioznyje skazanija)
– 160 stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
Uwaga*: Jakowlew W. Pełnił obowiązki docenta katedry filologii rosyjskiej w Ce-
sarskim Uniwersytecie Warszawskim.
4. Perwolf Józef (1841-1891), doktor filologii słowiańskiej – 31.05.1877,
„Germanizacja słowian bałtyckich” (Giermanizacija bałtijskich słowian) – 260 stron.
Recenzenci – prof. W. W. Makuszew, A. I. Pawiński.*
5. Djaczan Filip (1831-1906), magister filologii greckiej – 29.08.1877,
„Herodot i jego muzy : studium historyczno-literackie” (Gierodot i jego muzy) –
237 stron.
Recenzent prof. Zigel F.F.*
6. Kołosow Mitrofan (1839-1881), doktor filologii rosyjskiej – 3.10 1878,
„Przegląd dźwiękowych i formalnych cech ludowego języka rosyjskiego” (Obzor
zrukowych i formalnych osobennostiej narodnego ruskogo jazyka) – 270 stron.
Recenzenci – prof. W. W. Makuszew, prof. S. P. Mikucki.*
7. Kaczanowski Włodzimierz (1853-1901), magister filologii słowiańskiej – 25.01.1883,
„Niewydany poeta dubrownicki Antonij Marian Glegowicz” (Nieizdannij dubrown-
nickij poet Anton Marian Glegowicz) – 208 stron. Recenzenci prof. W. W. Makuszew
i prof. J. J. Perwolf.*
Uwaga*: Recenzje zostały opublikowane w „Warszawskich Uniwersyteckich
Izwestijach” 1885 nr 3.
8. Wierzbowski Teodor (1853-1923), magister filologii słowiańskiej – 13.05 1886,
„Krzysztof Warszewicki i jego twórczość: studium historyczno-literackie” (Chpisto-
row Warszewickij i jego soczinienija) – 405 stron.
Recenzenci – prof. A. S. Budiłowicz, prof. J. J. Perwolf.*
Uwaga*: Praca T. Wierzbowskiego została opublikowana w całości w „Warsza-
wskich Uniwersyteckich Izwestijach” 1884 nr 8; 1885 nr 6-9; 1886 nr 1-4
9. Wiechow Siergiej (1857- 1919), magister filologii rzymskiej – 16.02.1888,
„O źródłach z których korzystał Swetonius Trankwillus w dziele de vita XII Ceasa-
rum” (Ob istocznicach G.Swietonija w biografijach XII cezarij) – 118 stron.
Recenzenci: prof. G. E. Zenger, prof. A. F. Mierzyński.*

- Uwaga*: Przemówienie S. Wiechowa podczas rozprawy zostało opublikowane „Izwestijach” 1888 nr 3 s. 1-12
10. Lejkfeld Paweł (1859 – ?), magister filozofii – 12.02 1891,
 „Różnorodne kierunki i podstawowe zasady logiki” (Razlicznyie naprawlenija w logikie i osnovnyie zadaczi etoj nauki) – 388 stron.
 Recenzenci – prof. G. J. Struwe i prof. G. E. Zenger.*
 Uwaga*: Recenzje opublikowane w „Warszawskich Uniwersyteckich Izwestijach” 1891 nr 2.
11. Michałłow Aleksander (1859- 1927), magister filologii rosyjskiej – 27.05 1904*,
 „W sprawie dziedzictwa literackiego Św. Kirilla i Mefodjego w głągolicznych chorwackich brewiarzach i miszałach. Do historii starożytno-słowiańskiego tłumaczenia „Księgi Proroka Mojżesza” (K woprosu o literaturnom nasliedstwie sw. Kirilla i Miefodija w głągolicznych chorwackich miszałach i biewiarjach. K istorii drienieslawianskogo pierewoda: Knigi bytija” proroka Moisiejaja) – 145 stron.
 Recenzentów nie udało się ustalić.
12. Jagodziński Iwan (1869 – ?), magister filozofii – 10.12 .1909*,
 „Metoda genetyczna w logice” (Gienieticzeskij mietod w logikie) – 360 stron.
 Recenzentów nie udało się ustalić.
 Uwaga* : Jagodziński I. był prywatnym docentem Uniwersytetu Kazańskiego. W materiałach archiwalnych znajdują się tezy do rozprawy magisterskiej Jagodzińskiego (APW, Cesarski Uniwersytet Warszawski, sygn. 672)
13. Czerniajew Paweł (1863- 1931), magister filologii rzymskiej – 23.05.1910.
 „Obserwacje Terencjusza i jego interpretatora Donata” (Nabludenia za Tierencijem i jego Istołkowatielew Donatom) – 141 stron.
 Recenzenci – prof. N. N. Lubowicz.*

Wydział Fizyczno-Matematyczny

1. Kowalczyk Jan (1833-1911), magister astronomii – 4.03.1875,
 „O określaniu elementów orbit, planet i komet za pomocą dużej liczby obserwacji” (Ob opriedienieni elementow planietnych i komietnych orbit iz bolszogo czisła nabludienij) – 32 strony.
 Recenzent – prof. I. A. Wostokow.*
 Uwaga*: Recenzja została opublikowana w „Warszawskich Uniwersyteckich Izwestijach” 1875 nr 3 s. 35-36. J. Kowalczyk był pracownikiem obserwatorium astronomicznego Uniwersytetu Warszawskiego.
2. Paulson Otton (1837-1886), doktor zoologii – 18.12.1875,
 „Badania rakopodobnych Morza Czerwonego. Uwagi dotyczące rakopodobnych innych Mórz” (Issledowanija rakoobraznych Krasnogo moria. Zamietki otnositielno rakoobraznych drugich moriej) – 23 strony.
 Recenzent – prof. A. W. Wrzeźniowski.*
 Uwaga*: Recenzja została opublikowana w „Izwestijach” 1876 nr 2. Paulson był prywatnym docentem Uniwersytetu Kijowskiego.
3. Lej Mikołaj (1841 – ?), magister chemii – 25.05.1876,
 „O utlenianiu wtórnych tlenokwasów rzędu alfa” (Ob okislenii wtoricznych oksikislot alfa-riada) – 80 stron.
 Recenzentów nie udało się ustalić.
 Uwaga*: Lej M. zajmował stanowisko docenta w Nowo-Aleksandryjskim Instytucie Rolnictwa.

4. Nussbaum Józef (1858 – 1917), doktor zoologii – 16.02.1888,
„Embriologia Mysis Chamaleo” (K embriologii Musis Chamaleo) – 108 stron + 5
stron ilustracji.
Recenzenci – prof. Wrześniowski A. M., prof. Uljanin
5. Prendel Romuł (1851 -1904), doktor mineralogii i geognozji – 4.12.1890*,
„O izodimorficznej grupie ortoantymonawego i amoniakalnego kwasów” (Ob izodi-
morfnoj grupie surmianistoj i muszjakowej kisłot) – 59 stron+ 2 tab.
Recenzenci – prof. I. I. Wagner, prof. A. L. Potylicyn.*
Uwaga*: R. Prendel był prywatnym docentem Uniwersytetu Noworosyjskiego.
6. Reformatski Sergiej (1860 -1934), doktor chemii – 2.10.1890,
„Oddziaływanie mieszaniny cynku i monochlorooctowego estru na ketony i aldehydy.
Synteza kwasów pierwotnych” (Diejstwije smiesi cynka i monochloruksusnogo efira
na kietony i aldiegidy. Sintez pierwicznych kisłot) – 73 strony.
Recenzenci – prof. I. I. Wagner, prof. A. L. Potylicyn.*
Uwaga*: S. Reformatski był prywatnym docentem Uniwersytetu Kazańskiego.
7. Tanatar Sebastian (1849-1917), magister chemii – 14.05.1891*,
„W sprawie przyczyn izomerii kwasów fumarowego i oleinowego” (K woprosu o
priczinach izomerii fumarowej i oleinowej kisłot) – 90 stron.
Recenzenci – prof. J. J. Wagner, prof. A. L. Potylicyn.
8. Bewad Iwan (1857 – 1937), magister chemii – 6.06.1892*,
„Synteza mononitropochodnych skrajnych węglowodorów” (Sintez mononitroproiz-
wodnych przedielnych ugliwodorodow) – 102 strony.
Recenzenci – prof. I. I. Wagner, prof. A. L. Potylicyn.*
9. Wulf Georgij (1863- 1925), magister mineralogii i geognozji – 6.06.1892*,
„Właściwości niektórych pseudosymetrycznych kryształów w związku z teorią kry-
stalicznej budowy materii” (Swojstwa niekotorych pseudosimmetriczeskich kristalłow
w swiazi s teorijej kristalliczeskogo sostojanija wieszczestwa) – 66 stron + 1 tab.
Recenzenci – prof. W. P. Amalicki, prof. A. J. Lagorio.*
10. Buczyński Piotr (1852-?), doktor zoologii 19.01.1895,
„Obserwacja rozwoju embrionalnego” (Nabludienija nad embrionalnym razwitijem)
– 215 stron + 7 tab.
Recenzentów nie udało się ustalić.
11. Moroziewicz Józef (1865-1941), magister mineralogii i geognozji – 22.01.1898*,
„Doświadczenia nad powstaniem minerałów w magmie” (Opyty nad obrazowan-
iem minierałow w magmie) – 247 stron.
Recenzent prof. A. J. Lagorio.*
12. Purewicz Konstanty (1866-1916), doktor botaniki – 1897,
„Badania fizjologiczne dotyczące zużywania zapasowych składników przy przerasta-
niu” (Fizjologiczeskije issledowanija nad oporażniwanijem zapasnych wieszczestw
pri prorastanii) – 57 stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
13. Solonina Wasylij (1862-1934), magister chemii – 18.05.1898*,
„O zastępowaniu amidogrupy koloidem w pierwszorzędowych aminach i o oddziela-
niu od siebie pierwszorzędowych, drugorzędowych i trzeciorzędowych amin” (O zam-
ieszczeniu aminogrupy galoidom w pierwicznych aminach i o razdielienii drug ot
druga pierwicznych, wtoricznych i treticznych aminow) – 159 stron.
Recenzenci – prof. I. I. Bewad, prof. I. I. Wagner.*
14. Zalesski Wiaczesław (1871-1936), magister botaniki – 7.12.1900*,
„Warunki wykształcania się substancji białkowych w roślinach” (Usłowija obrazo-

- wanija białkowych wieszczeń w roślinach) – 58 stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
15. Nadson Georgij (1867-1940), doktor botaniki – 22.05.1903*,
„Mikroorganizmy jako aktywne cząsteczki geologicznie. Cz.1 O siarkowodorowej fermentacji w słonym Jeziorze Wejsowym i o udziale mikroorganizmów w tworzeniu czarnego mułu (błota leczniczego)” (Mikroorganizmy kak geologiczeskije diateli) – 98 stron + 16 tabel.
Recenzentów nie udało się ustalić.
16. Birukow Borys (1873- ?), magister zoologii – 25.09.1903,
„O ruchu wymoczków w określonym kierunku pod wpływem prądu galwanicznego” (O dwizenii infuzorij w opriedielionnom naprawlenii pod wlijanijem galwaniczesko-go toka) – 74 strony.
Recenzentów nie udało się ustalić.
17. Brajcew Iwan (1870-1947), magister czystej matematyki – 26.02.1904*,
„O funkcjach Furiera-Bassela i ich zastosowaniu do uzyskania asymptotycznych przedstawień całek liniowych równań różniczkowych z racjonalnymi współczynnikami” (O funkcjach Furje-Bessela i ich priłożenije k izyskaniju asimptoticzeskich priedstawljenij integralów liniowych diffierencyalnych urawnienij s racjonalnymi koefficientami) – 222 strony.
Recenzentów nie udało się ustalić.
18. Lepioszkin Włodimierz (1876-1956), magister botaniki – 28.10.1904*,
„Badania nad wydzielaniem przez rośliny roztworów wodnych” (Issliedowanija na wydielenijem wodnych rastworow roślinami) – 80 stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
Uwaga*: W.Lepioszkin uzyskał wcześniej tytuł doktora filozofii na Uniwersytecie w Zurichu i dla obrony stopnia magistra w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim otrzymał 8.06.1902 specjalne pozwolenie Imperatora Rosji.
Źródło: Cyrkulary po Warszawskomu Uczebnomu Okrugu 1902 nr 7 s. 272
19. Chmielewski Wikentij (1860-1932), doktor botaniki – 21.03.1905,
„Materiały dotyczące morfologii i fizjologii naziemnych wodorostów” (Materiały po morfologii i fizjologii ziemnych wodoroslej) – 259 stron.
Recenzentów nie udało się ustalić.
20. Prawosławlew Paweł (1873-1941), magister mineralogii i geognozji – 29.01.1909*
„Materiały do poznania złóż kaspijskich Dolnej Wołgi” (Materiały k poznaniu niżniewołżskich kaspijskich otłóženij) – 464 strony.
Recenzenci – prof. W. P. Amalicki, J. P. Szczeńkanowski.*
21. Cwiet Michał (1872-1919), doktor botaniki – 9.12.1910,
„Chromofile świata roślin i zwierząt” (Chromofity w rastotielnom i żywotnom mirie) – 379 stron + 5 tabel.
Recenzenci – prof. D. I. Iwanowski, prof. W. F. Chmielewski.*
22. Wujcicki Zygmund (1872-1941), magister botaniki – 30.10.1911
„O urządzeniach ruchomych kwiatowych pędów zbóż” (O dwigatielnych prisposoblenijach na cwietcznych pobiegach u złakow) – 199 stron.
Recenzenci – prof. D. I. Iwanowski, prof. W. F. Chmielewski.*
23. Popow Sergiej (1872 – ?), magister mineralogii i geognozji – 1.12.1911*,
„Materiały warstw rudonośnych półwyspów Kierczeńskiego i Tamańskiego” (Materiały rudnicznych płastow Kierczenskogo i Tamanskogo półostrowow) – 101 strona + 2 tabele.
Recenzentów nie udało się ustalić.

24. Łazariew Piotr (1878-1942), doktor fizyki – 15.03.1912*,
 „Płowienie farb i pigmentów w widzialnym zakresie widma: doświadczalne studium podstawowych praw chemicznego oddziaływania światła” (Wycwietanie krasok i pigmentow w widimom spiekanie: opyt izuczenija osnovnych zakonow chemiczesczego diejsywiija swiata) – 84 strony.
 Recenzentów nie udało się ustalić.
25. Romanowski Wsiewołod (1879-1954), magister czystej matematyki – 1912,
 „Teoria scalania równań różniczkowych z pochodnymi cząstkowymi drugiego i trzeciego rzędów z dwoma niezależnymi zmiennymi” (K teorii integrirowanija diffierencyalnych urawnienij s czastnymi proizwodnymi wtorigo i tritjegho poriadka s dwumia niezawisimymi pieriemiennymi) – 168 stron.
 Recenzent – prof. D. D. Morduchaj-Bołtowski.*
 Uwaga: Recenzja opublikowana w „Warszawskich Uniwersyteckich Izwiestjach” 1912 nr 8 s. 1-12.

Wydział Prawa i Administracji

1. Dunin Karol (1850-1917), magister prawa cywilnego – 10.04.1877,
 „O prawie Mazowieckim” (O mazowieckom prawie) – cz. 1, 247 stron.
 Recenzentów nie udało się ustalić.
2. Samokwasow Dmitrij (1843-1911), doktor prawa – 24.05.1878,
 „Początek życia politycznego starożytnych słowian rosyjskich” (Naczało politiceskogo byta driewnierusskich sławian) – T. 1, 64 strony.
 Recenzenci – prof. A. K. Białecki, prof. F. F. Zigel.*
3. Czyżow Mikołaj (1853-1910), magister prawa – 31.01.1881,
 „Elementy pojęcia prawa” (Elementy poniatija prawa) – 183 strony.
 Recenzenci – prof. I. W. Kaszyca, prof. A. L. Blok.
4. Nazarewski Michał (1874 – ?), magister ekonomii politycznej i statystyki, 11.11.1912*,
 „Zarys historii kapitalistyczno-kolektywnego gospodarstwa: syndykaty, zjednoczenia i przedsiębiorstwa kombinowane. T.1, cz.1 Zarys historii zjednoczenia przemysłu amerykańskiego” (Oczerki po istorii kollektiwno-kapitalisticeskogo choziajstwa: sindykaty, triesty i kombinirowannyje priedprijatija) – 364 strony.
 Recenzenci – prof. A. Odarczenko i prof. W. Gagen.*
 Uwaga*: Informacja o M. Nazarewskim znajduje się w materiałach archiwalnych APW, UW, sygn. 486.

Komentarz autorki do katalogu rozpraw magisterskich i doktorskich

Niniejszy katalog rozpraw magisterskich i doktorskich Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego został opracowany przez Grygorija Kriczewskiego i udostępniony autorze w formie rękopisu przez profesora Aleksandra Jakuszewa. Katalog Kriczewskiego zawiera następujące informacje:

1. Nazwisko, imię uzyskującego stopień naukowy.
2. Lata życia (w niektórych przypadkach – tylko rok urodzenia).
3. Uzyskany stopień naukowy.
4. Tytuł rozprawy; objętość (ilość stron).

Autorka dokonała tłumaczenia tytułów rozpraw naukowych z języka rosyjskiego na język polski, korzystając z konsultacji dr n. tech. Janusza Parki. W nawiasie podano oryginalne brzmienie tytułów rozpraw. Autorka uzupełniła katalog brakującą informacją dotyczącą daty uzyskania stopnia naukowego oraz danych o recenzentach. Wszystkie uzupełnienia autorki zaznaczono symbolem „*”. W uwagach autorka przedstawia dodatkowe informacje o doktorach i magistrach, uzyskane na podstawie „Warszawskich Uniwersyteckich Izwiestij”

Autorce udało się ustalić dodatkowo kilka nazwisk osób, które uzyskały wyższe stopnie naukowe w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim:

1. Stanisław Przybytkow, magister chemii – marzec 1888 r.
Tytułu rozprawy nie ustalono.
Recenzenta nie ustalono.
Uwaga: S. Przybytkow pracował jako laborant w laboratorium chemicznym Uniwersytetu w Petersburgu.
Źródło informacji: „Słowo”, 1888 nr 50 s. 3 (Wiadomości naukowe)
2. Edward Trzciniński, doktor nauk społecznych [sic!] – styczeń 1897 r.
Tytuł rozprawy: „O rozwoju spółek polskich w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich”
Recenzenta nie ustalono.
Źródło informacji: „Przegląd Tygodniowy” 1897 nr 6 s. 75 (Kronika powszechna)
3. Romuald Mejer, magister geografii fizycznej [sic!] – 5. 05. 1897
Tytuł rozprawy: „O swietowych jawleniach, obrazujuszczichsia w atmosfiernych ledianych kristallach”
Recenzenci – prof. E. G. Rozental, prof. A. P. Kolli, prof. W. I. Esmarch
Źródło informacji: „Warszawskij Dniewnik” 1913 nr 119 s. 2
4. Borys Birukow, doktor zoologii – 31. 03. 1913
Tytuł rozprawy: „Nabliudienija i opyty nad izmieneniem okraski u żywotnych”
Recenzenci – prof. P. I. Mitrofanow, prof. J. P. Szczelkanowski
Źródło informacji: „Warszawskij Dniewnik” 1913 nr 85 s. 2
Uwaga: Jest to jedyna znana autorce doktoryzacja magistra Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Na posiedzeniu Rady Wydziału Historyczno-Filologicznego 3. 06. 1914 r. była mowa o obronie pracy magisterskiej przez P. P. Mindalewa, która niebawem miała się odbyć. Egzaminu magistranta zdał na Uniwersytecie Kazańskim (APW, UW, sygn. 805, s. 179)